

10. Славянская мифология: Энциклопедический словарь: А-Я / отв. ред. С. М. Толстая ; РАН Институт Славяноведения. – М. : Международные отношения, 2002. – 509 с.
11. Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1. – 584 с.

Павлова І. В. Зооморфні фантастичні образи в аспекті теорії фреймів.

У статті досліджуються художні фантастичні образи як факт вербалізації ментальних процесів (свідомого та несвідомого характеру) з позицій когнітивної лінгвістики в аспекті теорії фреймів. У ході аналізу образів науково-біологічної фантастики з'ясовано, що в їх основі лежить категорія зооморфізму, що потребувало розробки системи фрейма 'тварина'. Основним механізмом створення образу є аглютинація.

Ключові слова: фантастичний образ, зооморфізм, фрейм, слот, вершинний вузол, аглютинація

Pavlova I. V. Zoomorphic fantastic images in aspect of the theory of frames.

The article is devoted to research of an art fantastic image as a fact of verbalization of mental processes (conscious and unconscious character) from the point of view of cognitive linguistics in aspect of the theory of frames. While analyzing the images of science-biological fiction it was revealed, that the categories of zoomorphism is in their basis, that demanded working out the system of frame 'an animal'. Agglutination is the main mechanisms of image's creation.

Keywords: a fantastic image, zoomorphism, the frame, frame system, slot, topmost unit, agglutination.

Романова Н. В.

Херсонський державний університет

**СЕМАНТИКА SCHWEIGEN У МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Р. ЇРГЛЯ “DIE STILLE”)**

У статті розглядаються особливості словникової і текстової семантики німецькомовного Schweigen. Дослідження текстової семантики Schweigen на тлі емоційних комунікативних ситуацій дало змогу виявити ознаки діалогічного й монологічного мовчання.

Ключові слова: спілкування, міжособистісне спілкування, мовчання, семантика.

Формування і розвиток мовної особистості великою мірою залежить від характеру її спілкування із іншими людьми. Виокремлюють якісне й неякісне спілкування [7]. Якісне спілкування розглядається як продуктивне чи ефективне, що приносить задоволеність його учасникам, неякісне – як непродуктивне чи неефективне, що виражається через незадоволеність партнерів спілкуванням. Хоч би яким не був тип взаємодії, хоч би як вдало склалися міжособистісні стосунки, воно завжди переплітається із потребою мовців у мовчанні. Причини мовчання криються як у самих мовцях, так і у структурі спілкування [2]. Щоправда, в одних мовців мовчання має яскраво виражений характер, а в інших – ледь помітний. Саме через мовчання відбувається обмін невербальними комунікативними емоціями, навчання і виховання партнерів, засвоєння ними коду невербальної емоційної поведінки.

Розгляду прагматичного мовчання присвячені праці багатьох учених, зокрема, О. Т. Анохіної, Н. Д. Арутюнової, Л. Р. Безуглої, В. В. Богданова, Т. Бруно, Д. Керзона, Н. Б. Корнілової та ін. Проте вивчення семантики мовчання і її вербалізації німецькою мовою у міжособистісних стосунках залишається недостатньо чи фрагментарно висвітленим.

Метою нашої студії є виділення та аналіз семантики *Schweigen* у міжособистісному спілкуванні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) схарактеризувати категорію “спілкування”; 2) розкрити специфіку словникового значення досліджуваного слова; 3) виділити й проаналізувати його текстову семантику в романі Р. Їргля “Die Stille” (2009).

Дослідження категорії “спілкування” корелює із тією чи тією науковою парадигмою знань. Так, *психологічна* наука розуміє спілкування як “один із універсальних способів вияву групової форми буття людей” [8]. *Соціальна психологія* убачає у спілкуванні “весь спектр зв’язків і взаємодій людей у процесі духовного і матеріального виробництва, спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистості й групи” [7]. Для *комунікативної лінгвістики* спілкування – це “сукупність зв’язків і взаємодій людей, суспільств, суб’єктів (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, умінням, навичками та результатами діяльності” [1]. *Лінгвістична прагматика* визначає спілкування крізь призму структури людської діяльності – “одна із двох форм діяльності (нарівні з матеріальним і духовним виробництвом), у якій взаємодіють мінімум два суб’єкти, обмінюючись діями і результатами дій” [10]. При цьому виділяється *мовне спілкування* – специфічна форма діяльності, що використовує знаки природної мови “як у її первинному й основному, звуковому модусі існування, так і у вторинному, графічному модусі” [10]. Навіть короткий екскурс свідчить про наявність низки окремих підходів до визначення категорії “спілкування”. Важливим є той факт, що спілкування інтерпретується як продукт історично-соціального й соціально-культурного розвитку людини, суспільства, людства.

Безпосереднє звернення до позначення терміна “спілкування” німецькою мовою виявляє його синонімічність – *Verkehr*, *Umgang* і водночас полісемічність [6]. Кількість значень і обсяг семантики лексико-семантичних варіантів *Verkehr* і *Umgang* у цитованій праці та у Wahrig [13] не збігаються. У першому випадку чи у вітчизняній літературі *Verkehr* уживається у п’яти значеннях: 1) позначення категорії “руху” і його різновиду; 2) позначення військового терміна; 3) позначення спеціального чи фахового слова; 4) позначення економічного терміна; 5) позначення взаємодії між людьми; спілкування. Відповідно до наведених тлумачень категорія “спілкування” маніфестована у фінальному чи 5) випадку. Домінують терміни. Перевага термінів над лексемами є результатом семантичного перетворення, розвитку й становлення *Verkehr*. Тенденція до точності значення відображає значущість наукових знань про навколишній світ та існування паралельних мовознавчих процесів – первинного й вторинного. Первинний процес тяжіє до морфологічного словотворення, вторинний – до семантичної деривації (від лат. *dērivātio* – відгалуження, утворення, відхилення). Морфологічне словотворення пов’язане з виникненням нових номінативних одиниць, семантична деривація – із утворенням нових значень слів – лексико-семантичних варіантів чи зі здатністю слова змінювати свої значення [11].

Лексема *Umgang*, за [6], уживається у двох значеннях: 1) позначення форми руху й 2) позначення сукупності вчинків людини. Якщо в ролі категорії “спілкування” розглядати фінальну позицію чи 2) випадок, то за змістом воно охоплює психологічні, а не комунікативні характеристики. Тобто спілкування опосередковується лише немовними знаками. Таким чином, *Verkehr* зі значенням “відносини; спілкування” протиставляється *Umgang* зі значенням “поведінка, поводження”. Мовна семантика

Verkehr є дещо ширшою за змістом, оскільки вміщує у собі семантику немовних знаків *Umgang*.

У німецькомовній науковій традиції *Verkehr* постає у чотирьох значеннях: 1) *Beförderung von Personen, Gütern, Zahlungsmitteln, Nachrichten*; 2) *Bewegung von Personen u. Fahrzeugen*; 3) *Umlauf*; 4) *Umgang (mit jmdm.), menschl. Beziehungen (mit anderen)* [13], серед яких лише останнє має відношення до категорії “спілкування”. Це значення перегукується із полісемантом *Umgang*: 1) *Verkehr, Geselligkeit, Zusammensein*; 2) *kirchlicher Umzug, Rundgang, Prozession um den Altar, ein Stück Land o.Ä.*; 3) *überdachter Gang um ein Gebäude* [13]. Тут категорія “спілкування” посідає ініціальну чи сильну позицію, має соціально-психологічну, етичну і фізичну природу.

Як бачимо, питома визначення демонструє, *по-перше*, лексичну гомогенність (загальноновживані мовні одиниці), *по-друге*, семантичний перехід (за принципом “російської матрьошки” – специфічне значення *Verkehr* охоплює основне значення *Umgang* і, навпаки, основне значення *Umgang* охоплює увесь спектр значень *Verkehr*), *по-третє*, лексико-семантичний розвиток (диференціюється за низкою ознак: синонімічність – “синонімічний ряд *Verkehr* – синонімічна група *Umgang*”, полісемічність – “чотирьохмірне *Verkehr* і тримірне *Umgang*”, асиметричність: кількісна – 4:3 і якісна – “людські стосунки *Verkehr* і соціальні відношення *Umgang*”), *по-четверте*, енциклопедичність знань про категорію “спілкування” (за джерелом свого отримання можуть бути емпіричними та теоретичними, а за вихідною основою формування – суб’єктивно або об’єктивно обґрунтованими). Внаслідок різного розуміння семантики проаналізованої категорії створюються і різні її образи, різне бачення вербальної і невербальної взаємодії мовців, тобто різні генетичні підходи – вітчизняний і зарубіжний (питомий).

Оскільки в пропонованій розвідці досліджується німецькомовне *Schweigen*, то логічно посилатися на питомі дефініції як категорії “спілкування”, так і поняття “мовчання”.

Звернімося до словникових чи стереотипних значень *Schweigen*.

У лексикографічних працях іменник *Schweigen* зафіксовано лише в ілюстрованому матеріалі, що презентує пряме й переносне значення лексеми [13]. Пряме значення мислиться, з одного боку, як психічний *ein beklemmendes, dumpfes, niederdrückendes Schweigen*; *sie hüllte sich in Schweigen*, соціально-психологічний *ein eisiges Schweigen*; *in Schweigen der Erwartung verharren*, емоційно-комунікативний *Schweigen befehlen, bewahren, gebieten, fordern*; *endlich brach er das Schweigen* чи когнітивний *der Rest ist Schweigen* процес, із іншого – як природний *Schweigen des Waldes* чи фізичний процес *es herrscht tiefes Schweigen*. У переносному сенсі субстативат *Schweigen* уживається у двох значеннях: 1) позначення мовленнєвої поведінки *Reden ist Silber, Schweigen ist Gold* <Sprichw.> і 2) позначення функціонального стилю *jmdn. od. etwas zum Schweigen bringen* <fig.> [13]. З огляду на спосіб утворення слова – субстантивація інфінітива *schweigen*, можна стверджувати, що новотвір виражає саме **процес**, а не його результат [9]. Зауважимо, що семантична градація інфінітива *schweigen* розподіляється за оцінною шкалою на негатив (*über, von etwas nicht sprechen; schweigen etwas* зі значенням “замовчувати щось”), позитив (*die Waffen schweigen* – “eine kriegerische Auseinandersetzung ist beendet”) і нейтральне (*die Musik schweigt* – “Melodie hört auf”). Звідси впливає, що текстове значення *Schweigen* може бути також аксіологічно варіативним. У багатьох випадках це так і є. Однак мають місце ситуації, де *Schweigen* використовується лише в позитивному значенні. Йдеться про паремії – “повноцінні художні твори в мініатюрі, де словам тісно, а думкам просторо” [4], наприклад: *Schweigen ist eine Kunst, viel Klaffen bringt Ungunst*.

Schweigen schadet selten. Mit *Schweigen* verrät sich niemand. *Schweigen* ist der beste Witz [5]. У наведених текстах мовчання еквівалентне різновиду мистецтва *eine Kunst*, формі граничної ментальної діяльності людини *der beste Witz*, ототожнюється із перевагами *schadet selten*, переноситься на когнітивну сферу *verrät sich*. Те, що слово вживається без артикля свідчить про повноту його семантичного обсягу, який поширюється як на біологічне, так і психологічне чи соціально-культурне. Отже, народне уявлення про мовчання побудоване на штучних і природних засадах, основними нормативами яких є естетика й раціоналізм.

У змістово-фактологічному матеріалі – загальним обсягом близько 186 840 словоформ – трапляється 32 чи 0,017% випадків уживання *Schweigen*, тобто 17 одиниць на 10000 [12]. Семантичний потенціал лексеми представлено досить розмаїто: 1) порушенням мовчанки (3) *Entschlossen, Dasschweigen zu stören, nimmt mein "Sohn" die eigene Frage selbst wieder auf (auch dieser Zug an-ihm ist mir neu)* [12], 2) інтенсивністю мовчання (3) – *Nun: ?Hab ich Das nicht ?schön erfunden. – – Schweigen. Das Schweigen. – –* [12], 3) фізичним часом (2) *Seine Miene war durch das lange Schweigen ausdrucksreicher geworden* [12], 4) стилем, зокрема, тропеїзацією (2) *Schweigen ist ansteckend* [12], 5) примусовим мовчанням (2) –*Um!himmelswillen Vater !höraufDamit. Sei doch !still –. Schweigen. Und spüre daß ich nun mit den gleichen Blicken ins Dunkel glotze, wie mein "Sohn". Ja: Schweigen* [12], 6) масовою безмовністю *Schweigen auch in den Reihen der Neuankömmlinge* [12], 7) карним мовчанням *Unversehens hatte Henry einestags mit Erzählen begonnen wie Jemand, der, über-Vielejahre zum Schweigen verurteilt, plötzlich die Gelegenheit zum Sprechen erkennt & ahnt, er hat nur !diese=eine Chance* [12], 8) мовчанкою *Sein Atem klingt nach Verzweiflung, er, dicht-vor-mir, riecht aus meinem Altenschweiß Alteverachtung, nie zu befriedenden Zwist – So ist Das. Schweigen wir. Das Schweigen –* [12], 9) тишею –*Schweigen. Und Nacht. Heiß Imaten vieltausender Menschen erstickt. Er scheint zu warten, ob ich antworte* [12], 10) контрастними почуттями – *Liebe Haß : kein Unterschied. – (Schweigen) – – Siehst du, hätst ich diesen Satz außerhalb unseres Gesprächs zu dir gesagt, du hättest, froh über das Paradox, mir zugestimmt* [12], 11) смертю *Und weil die Menschen Angst weitaus größer als ihr Maß, deshalb zerreden Menschen die schönsten Stunden & schreiben die dichtesten Wälder leer – denn Schweigen u Stille bedeuten Tod* [12], 12) ірреальною естетикою тиші *!Welch schönes Schweigen wäre in Dieserwelt, & die Bäume der Wälder blieben im Holz u: verkämen nicht zu Papier* [S. 286], 13) індивідуалізацією мовчання *SIE haben ihn. Haben sein Schweigen umgangen* [12], 14) німотою –*Dasselbe interessiert auch die-Polizisten, die, hartnäckig wie Politiker hinter 1 Wähler her, zurückkehren & den Patienten, von seinem Schweigen unbeeindruckt, Mal=um=Mal zu verhören suchen* [12], 15) структурою мовчання *Dann schließlich, zwar vom Hören&verstehen-Können indes zugleich vom undurchdringlich bleibenden=Schweigen des Befragten mittlerweile überzeugt, ändern die beiden Polizisten ihre Methode: SIE (das sind immer dieselben beiden Männer-in-Zivil unschätzbaren Alters mit vom Routine=Dienst abgeschliffnen Stimmen) erzählen dem Befragten den-Tathergang, wie SIE das nennen, & wollen von ihm lediglich die stumme Bestätigung* [12], 16) мімікою *Dessen Augen unbewegt wie dunkelschimmerndes Glas, das abgekehrte Gesicht, vom Schweigen befangen, wächsern=starr in seinen Zügen, – die Antwort 1 Kopfnicken* [12], 17) якістю й просторовими параметрами розуму *Eilends wie Messer fahren die schwarzsilbrigen eSeS-Uniformen in Diefurcht der Menschen & zerschneiden sie zu dummfern Schweigen* [12], 18) не висловлюванням відкрито своєї думки *(So mancher dürfte sich erinnert fühlen – & alle schwiegen ihr gelerntes Schweigen)* [12], 19) відсутністю яких-небудь звуків – *Astronomen hatten 1 Begriff dafür: Planetengeschrei. Es währt niemals lange, in astronomischen Zeitmaßen nicht mal 1 Augen-*

Blick. Dann Schweigen [12], 20) простором, що відмежовує фізичне від ментального, нейтральне від негативного, свідоме від несвідомого *Und nun schoß Es wieder ins-Kraut, Schweigen, Das sosehr Der-Lüge ähnlich sieht; Heute, weil sein Vater, vom Tode fort, zu ihm herkommen sollte* [12], 21) персоніфікацією погляду *Der-Blick, er mag beredt sein wie er will, ist u bleibt der Vater des Schweigens* [12], 22) вичікуванням *Trüb=sinnig schlich Pappa umher, verfiel, die Briefe Derbank warf er ungeöffnet fort. – Weißja !Was drinsteht. – Schweigen u Trübsal. Auch Mamma wusste nicht mehr I noch Aus* [12], 23) частиною тіла *Der Mund ist auch zum Schweigen da* [12], 24) оцінною сукупністю *So schlagen die-Jahre ihren Weg durch immer unbekannte Wildnisse der-Lebenden, deren Fußspuren unbekannt bleiben als seien sie durch Wasser gelaufen, u alles Schweigen wird unterschätzt* [12].

Проведений аналіз показує, що семантика слова *Schweigen* розкривається на тлі форм міжособистісного спілкування – монолозі й діалозі. Згідно з типами викладу художньої інформації [3], монолог апелює до розповіді, опису й роздуму. При цьому оповідь організовано через безпосереднє авторське слово та слово персонажів, яким автор передоручає своє слово. У випадку авторської оповіді семантика *Schweigen* є об'єктивною чи традиційною, у випадку передорученої оповіді – суб'єктивною чи нетрадиційною. Опис мовчання у чистому вигляді Р. Їргль не презентує. Мовчання виконує низку комунікативних і прагматичних функцій, пов'язаних із переживанням літературних героїв чи самого автора. Приклади, де семантика *Schweigen* є елементом опису, розкривають ступінь негативного емоційного стану персонажів. У повідомленні-роздумі семантика аналізованої лексеми є засобом аргументації девіантної поведінки поліцейських *SIE (das sind immer dieselben beiden Männer-in-Zivil)*.

Діалогічний вид спілкування змінює акценти *Schweigen*, оскільки мовці є активними суб'єктами. Тобто кожний мовець помічає активність у своєму співрозмовникові, а не дивиться на нього як на об'єкт, сприймає партнера як (не)цікаву особистість, (не)цінує й (не)довіряє йому, чекає від нього відповіді. У діалозі мовчання спрямоване як на самого мовця, так і на його співрозмовника “тут-зараз-тепер”. У цьому контексті мовчання іде до мовців із глибин своєї реальності, зустрічається із духовними глибинами учасників міжособистісного спілкування і стає іншим, ніж було до того, стає сукупним, цілісним, інтегрованим, загальним. При цьому відношення “своє – чуже мовчання” не зникає, а існує в латентному вигляді, щоб знову “відродитися” у (емоційній) комунікативній ситуації.

Узагальнюючи розгляд семантики *Schweigen*, слід зазначити, що мовчання і мовчанка класифікуються як когнітивно-емотивні, волюнтативно-суб'єктивні, естетично-моральні, фізично-психічні, функціонально-стилістичні міжособистісні стосунки. При цьому у відношеннях “спілкування – мовчання” мовчання є для мовця передумовою вербального чи невербального контакту, паузою для розмірковування чи відпочинку, своєрідною тактикою для досягнення власної цілі.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження зіставної семантики *Schweigen* у ранніх (“*Mutter Vater Roman*”, 1990) і пізніх (“*Nichts von euch auf Erden*”, 2013) прозових творах Р. Їргля, споріднених (англійська) і неспоріднених (українська, російська) лінгвокультурах, різних типах дискурсів, зокрема, поетичному, релігійному, фольклорному.

Л і т е р а т у р а :

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Вашталова К. О. Прагматичні функції мовчання в англійському побутовому дискурсі. Новітня філологія / К. О. Вашталова. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. № 37. – С. 142–148.

3. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
4. Кудін М. Передмова в кн. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки / М. Кудін. – Вінниця : Нова книга, 2005. – С. 5–8.
5. Кудіна О. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки / О. Кудіна, О. Пророченко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 320 с.
6. Новітній німецько-український, українсько-німецький словник. – Х. : “Промінь”, 2009. – 992 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
8. Психологічний словник. – К. : ВШ, 1982. – 216 с.
9. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – М. : Изд-во литературы на иностр. языках, 1953. – 376 с.
10. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
11. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование / Н. П. Тропина. – Херсон : Изд-во ХГУ, 2003. – 336 с.
12. Jirgl R. Die Stille / R. Jirgl. – München: dtv, 2011. – 544 S.
13. Metzelin M. Theoretische und angewandte Semantik Vom Begriff zum Text / M. Metzelin. – Wien : Praesens Verl., 2007. – 304 S.
14. Wahrig Wörterbuch der deutschen Sprache. – München : dtv, 2012. – 1152 S.

Романова Н. В. Семантика Schweigen в межличностных отношениях (на материале романа Р. Йиргла “Die Stille”).

В статье рассматриваются особенности словарной и текстовой семантики немецкоязычного Schweigen. Исследование текстовой семантики Schweigen на фоне эмоциональных коммуникативных ситуаций способствовало выявлению признаков диалогического и монологического молчания.

Ключевые слова: общение, межличностное общение, молчание, семантика.

Romanova N. V. Semantics of “Schweigen” in interpersonal communication (on the material of novel “The silence” by R. Jirgl).

The article deals with the semantic peculiarity of German “Schweigen” in dictionaries and texts. The research of text semantics of “Schweigen” on the background of emotional communicational situations has contributed to revealing characteristics of dialogue and monologue silence.

Keywords: communication, interpersonal communication, silence, semantics.

Ткаченко Ю. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРИСЛІВНИК ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ГРАДУАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЕСЛІВ НА СИНТАГМАТИЧНОМУ РІВНІ

У статті досліджено граматичні засоби (прислівники), які деталізують градуальну семантику дієслова на синтагматичному рівні; доведено, що допоміжні лексеми (прислівники) є периферійними виразниками поля градації.

Ключові слова: градуальне значення, градосема, градуальна функція, градуальність, градуатор, гранд-відтінок.

Дієслово багате не лише на різноманітні граматичні форми і категорії, а й на синтагматичні зв'язки. Здатність сполучатися з градуальною одиницею